

Mål & Mæle • 4

9. årgang 1984

Lyd, betydning, retning

Når man skriver *vidste* og ikke *veste*, så hænger det sammen med skriftens morfematiske princip; når man skriver *ordsprog* og ikke *gorpsdro*, så hænger det sammen med skriftens retningsprincip.

Læs om skriftens principper og deres betydning for læsningen Side 7

Den danske sprog

Er det sværere at lære dansk end at lære engelsk? Er det sværere for en araber at lære dansk end for en dansker at lære engelsk? Er tyrkiske elever vrangvillige, når de ofte svarer *det vil jeg ikke*? Læs om den danske sprog og fremmedarbejderbørnene Side 12

Regionalt skriftsprog

Må man skrive *i førstningen* og *vi brættede ærmerne op*? Eller skal det rettes som dialekt? Og hvis man ikke retter, er der så frit slag (eller slaw)? Læs om regionalt skriftsprog Side 16

Op med danskundervisningen

NED MED FASISMEN - OP MED DANSK-UNDERSVISINGEN, SKRAT OP - STAVNING ELLER KAOS. Det er hvar der står på vægge rundt omkring. Læs om graffiti og om hvad der står om skrift - på væggen Side 20

Sprogligheder 2

Skrift og læsning .. 7

Den danske sprog er en svær en 12

Kan man tillade danskene at skrive dansk? 16

Skriften på væggen 20

SKRAT OP

STAVNING
ELLER KAOS

graffito,
wc på Københavns
Universitet Amager

SPROGLIGHeder

? Kære Mål og Mæle!

Vi er kommet i en diskussion om brugen af ordet: »Når«. En hævder at f.eks. følgende sætning er dårlig sprogbrug: »Når døde J. O. Krag!«

Den ene mener, at man ikke behersker sproget, når man skriver sådan, og at det er direkte forkert.

Jeg mener selv, det er helt korrekt dansk, og om det overhovedet skal bevise noget, så da snarere, at man behersker dansk ekstra godt og kan variere sit sprog, idet man bruger flere ord, har et større ordforråd. Hvad mener I?

Venlig hilsen
Finn Stendeved
Esbjerg

! Kære Finn Stendeved:

Lige siden oldnordisk har vi haft formen *når* eller *nær* ved siden af *hvornår* (*hvé nær*) og i samme betydning. Der er masser af eksempler, bl.a. fra Holberg, H. C. Andersen og Blicher, så man kommer i godt selskab hvis man siger og skriver *når* (»Når kommer Vaaren vel?« (Carl Bagge)). Den har aldrig været regnet for forkert eller ukorrekt, men den er vistnok ved at være lidt gammeldags, så folk der kun kender et par årtiers sprogbrug, kan naturligvis godt studse lidt.

I øvrigt er *når* i betydningen 'hvornår' en skæv form i systemet. Det er nemlig det eneste spørgeord der ikke begynder på *hv-*: *hvem*, *hvad*, *hvis*, *hvor*, *hvorledes*, *hvad* osv. Så det ville ikke være mærkeligt hvis formen forsvinder ud af sproget.

EH

! Ad brev fra Ib Johnsen om hospitaler og sygehuse.

Hvis man går tilbage før de store omvæltninger i hospitalsadministrationen til Lægeforeningens årbog 1956-57 finder man en ret klar terminologisk opdeling. Hospital bruges i København og Frederiksberg kommuner og om institutioner i det øvrige land, der mere eller mindre klart styres fra København. Vi har sindssygehospitaler, tuberkulosehospitaler, katolske hospitaler, statshospitalet i Sønderborg mv. Sygehuse er derimod gennemgående amts- og bysygehuse i provinsen, herunder københavns amt. Som eneste undtagelse fra dette system har vi Århus og Helsingør, hvor man efter københavnsk forbillede har kommunale hospitaler.

Begrundelsen for denne forskel må være, at man i mange provinsbyer fra gammel tid har haft »hospitaler«, der snarere er, hvad vi nu ville kalde stiftelser, og at man ikke har villet afholde patienterne fra at søge den bedst mulige behandling ved en betegnelse, der kunne minde dem om noget betænkeligt nær ved fattigvæsenet. I København har vi også haft ordet i denne betydning, f.eks. Vartov Hospital, vi har faktisk endnu Nørre Hospital, men vi har også helt tilbage fra syttenhundretallet haft Det kgl. Frederiks Hospital, Rigshospitalets forgænger, og det har gjort, at ordet hospital ikke her har haft nogen farlig biklang.

Med venlig hilsen
Jørgen Klinth Jensen

? Kære Erik Hansen!

Ved at læse din ellers udmærkede og interessante artikel i det sidste nummer af Mål & Mæle er jeg blevet forvirret på et enkelt punkt. Og fordi det er dig, der har forvirret mig, synes jeg, det ville være passende, om du også hjalp mig ud af forvirringen.

I folkeskole og gymnasium blev jeg præsenteret for begrebet dobbeltkonfekt og vidste, at det er at sige det samme to gange, hvilket man skulle undgå.

Da jeg for to år siden begyndte at læse dansk her i Århus, blev jeg klar over, at der er to fremmedord for udtrykket dobbeltkonfekt: pleonasme og tautologi. Og samtidig lærte jeg, at det at sige (næsten) det samme to gange ikke behøver at være forkert, men blot kan være et særligt stilistisk træk. Men mit problem har været at finde ud af om en tilladelig og korrekt dobbeltkonfekt er en tautologi eller en pleonasme. Eller med andre ord: hvad er forskellen mellem en tautologi og en pleonasme?

Efter to års grublen over dette, mente jeg endelig at have fundet ud af det: dobbeltkonfekt som korrekt og stilistisk træk kaldes en tautologi, mens den forkerte og overflødige dobbeltkonfekt er en pleonasme.

Men så er det, jeg læser din artikel og forvirres. Du skriver nemlig om nogle anerkendte pleonasmer: alle og enhver, fred og ro, ret og rimeligt o.lign. Men efter min opfattelse skulle disse af dig kaldt anerkendte pleonasmer slet ikke kaldes pleonasmer men derimod tautologier – eller tager jeg fejl?

Med venlig hilsen
Ove Klausen
Åbyhøj

! Kære Ove Klausen:

Det er rigtigt nok at forskellige skribenter har forsøgt at skelne mellem pleonasme og tautologi sådan som du foreslår, men det er aldrig slået an. Det fremgår tydeligt af inden- og udenlandske opslagsværker.

Ordbog over det Danske Sprog definerer således *tautologi* som »ufrivillig ell. bevidst, i den sproglige form varieret gentagelse ...«; det er nærmest det samme som der står om *pleonasme*, nemlig »sproglig forbindelse, hvoraf et eller flere led er overflødige ...«. I Ulla Albeck: Dansk Stilistik (7. udg. 1973) defineres *tautologi* som (*ufrivillig*) *Selvgentagelse* (s. 279), og *pleonasme* som »*Overflødighed*«, *Selvgentagelse* (s. 277).

Det ser ud til at man lige fra oldtiden har opgivet at skelne skarpt mellem de to betegnelser. Lausbergs Handbuch der literarischen Rhetorik (1960) nævner §§ 502–3 at *pleonasme* dels er en fejl, dels en bevidst stilfigur, og af §§ 502 og 835

fremgår det at *tautologi* også altid har været brugt både om fejl og om stilfiguren.

Der synes altså ikke at være tradition for at skelne sådan som du gerne vil.

Så kunne man jo spørge hvorfor jeg i min artikel fører uklarheden videre. Hvorfor yder jeg ikke mit beskedne bidrag til en klaring: *pleonasme* om sprogfejlen, *tautologi* om den anerkendte og bevidste dublering af et udtryk.

Mine overvejelser – for jeg har faktisk overvejet det – var af pædagogisk art. Vælger jeg *pleonasme* for det hele, altså om ethvert udtryk der indeholder noget overflødigt, så understreger jeg det der er fælles for den individuelle pleonasme, som regnes for en fejl, og den etablerede kollektive pleonasme, som er korrekt. Vælger jeg derimod at skelne mellem *pleonasme* og *tautologi*, så er der risiko for at det tilsøres at forskellen mest er en social konvention.

EH

som du sender mig, står der i en overskrift: *Blindes hverdag ligner vi andres*. Det lyder lidt forkert for de fleste danskere, men det bliver bare endnu værre hvis vi laver det om til ... *os andres* eller *vores andres*.

Problemet opstår når vi har *vi/I + alle, begge, andre, børn, danske, unge* osv. Det er let nok at sige og skrive *vi andre, I alle, I børn, vi unge* osv., og med *os/jer* går det også fint: *os andre, jer begge, os alle, jer børn, os danske* osv. Altså: *der skulle jo gerne være plads til os andre – jeg vil nødig genere jer børn – det var en skuffelse for os danske* osv.

I stedet for *os/jer* ser og hører man også *vi/I: der skulle gerne være plads til vi andre – jeg vil nødig genere I børn – det var en skuffelse for vi danske*. Dansk Sprognævn har sagt god for det, men vil man være sikker på ikke at irritere nogen, skal man nok alligevel vælge *os/jer* i den slags sammenhænge. Med andre ord: vælg den form der skal bruges hvis der ikke stod *andre, børn* osv. bagved: *der skulle også gerne være plads til os (andre) – det var en skuffelse for os (danske), for vi (danske) har altid spillet ærligt spil, når vi alligevel ikke kunne vinde*.

Problemerne begynder først for alvor når vi kommer til ejefald. Bruger vi den regel jeg lige har givet, så får vi *vores andres, jeres alles* osv.: *blindes hverdag ligner vores andres – nu vil jeg gerne høre jeres andres ideer*. Det lyder inderlig forkert, og i nogle tilfælde fører det ligefrem til uklarhed i betydningen: *politikernes ideer er ikke så gode som vores unges el. vores børns*. Det betyder jo noget helt andet end ... *som vi unges/vi børns*, og løsningen med *vi/I* er den de fleste foretrækker: *vi danskes traditioner – jeg forstår ikke altid I unges ideer – hvem*

Sprogligheder

Denne brevkasse handler om sprogligheder. Det er spørgsmål og problemer om sprog, men det er også fine detaljer i sproget som man bliver opmærksom på, og som man vil gøre andre bekendt med. Går I rundt og tænker på sprogligheder, så send et brev om dem til Erik Hansen og Ole Togeby. De vil svare på brevet hvis de kan. Ellers kender de nok nogen de kan sætte til det. Send brevet til Hæck & Gjellerups Boghandel Fiolstræde 31 1171 København K. og mærk kuerten Sprogligheder.

? Kære Erik Hansen.

Da jeg ved De er ekspert i det danske sprog, vil jeg spørge Dem, om ikke det er helt forkert at skrive ... *ligner vi andres*. Skal det ikke være *vores andres (hverdag)*?

Venlig hilsen

og på forhånd tak

Caroline Angelo (ca. 15 år)

Rungsted Kyst

P.S. Min mor er ikke helt sikker, derfor spørger jeg Dem.

! Kære Caroline:

Jeg kan godt forstå at du og din mor er i tvivl om hvad det skal hedde, for det er de du kalder eksperter skam også!

I det udklip fra Frederiksborg Amts Avis (13.11.1983)

interessere sig for *vi pensionisters problemer*? Men rigtig godt er det nu heller ikke – selv om det ligner *de danskes, de unges* og *de pensionisters*, som jo lyder helt rigtig og som ingen er i tvivl om.

Her er altså for en gangs skyld noget som vores sprog ikke rigtig kan klare endnu. Mit råd er enten at skrive *blindes hverdag ligner vi andres – huset er vi begges – du kender nok ikke vi unges problemer*, eller helst at undgå forbindelsen ved at sno sig udenom: *blindes hverdag ligner andres – huset tilhører os begge – de kender nok ikke de problemer som vi unge har*.

EH

? Kære Mål & Mæle:

Mine børn, især den yngste på 10 år, og deres kammerater har i nogle år benyttet visse talemåder som er fremmede for sædvanligt voksesprog, i hvert fald for sproget som jeg er vant til at tale og høre det. Det drejer sig om tre eksempler:

(1) Når børnene vil foreslå kammeraterne en leg eller en anden aktivitet, spørger de »gider du til (fodbold, f.eks.)?«

(2) I situationer hvor der skal udtrykkes indføling, eller det modsatte, med en andens standpunkt eller handlemåde, bruger ungerne vendingen »det forstår jeg dig godt i« eller »det forstår jeg dig ikke i«.

Kender I disse talemåder, dvs. er de registreret/behandlet af sprogforskningen, og har I i øvrigt nogen kommentarer til dem? Har jeg f.eks. ret i at der er tale om børnesprog? Hvor gamle er talemåderne, og hvoraf kommer de? Mit eget bud på deres oprindelse er, at der i begge tilfælde er tale om et udtryk hvor den samme skabelon dækker en række i fremtrædelsen

forskellige, men i essensen ens situationer. I stedet for at tale om »at spille fodbold«, »at lege med Lego«, »at køre cykelløb« osv., erstattes det variable verbum med det konstante »til«. Tilsvarende slipper børnene i det andet eksempel for at formulere det nærmere indhold i hvad de forstår eller ikke forstår, uden at referencen i udtrykket vel bliver mindre skarp af den grund. Den fælles oprindelse til de to vendinger skulle så være et behov for rationalisering og bekvemmelighed, eller anderledes sagt for bortskaffelse af redundans i meddelelsen. Men det er jo også en velfortjent kilde til sproglige nydannelser.

Det tredje eksempel er af en anden art.

(3) Børnene bruger ordet »overtroisk« ikke i den gamle betydning som henvisende til forestillinger om overnaturlige fænomener der ikke accepteres af gældende religion, men i betydningen »urealistisk/fantastisk/eventyragtig«. Som når James Bond flyver gennem luften, John Wayne skyder 10 indianere med én kugle, eller Georg Gearløs passerer igennem en tidsmaskine, og meget mere af samme skuffe. Her synes mekanismen hovedsagelig at være den, at det religiøse islæt simpelt hen er bortfaldet, så kun det overnaturlige/uvideenskabelige står tilbage. Har I andre vidnesbyrd om dette betydningskift?

Ud over kommentarer til de specifikke eksempler ville jeg være glad for bemærkninger om det aspekt, der vedrører et selvstændigt børnesprog, ikke formidlet via voksne, men ved hjælp af børnenes egne sproglige jungletrommer. Hvad ved man om det?

Med venlig hilsen
Mogens Niss
Albertslund

! Kære Mogens Niss:

(1) Man kan ikke finde udtrykket *at gide til* i ordbøger eller samlinger. På den anden side er det helt klart det børn siger når de skal aftale med hinanden hvad de skal lave – også i Valby. Det er nok en forkortelse af udtrykket *gider du at være med til ...* Sådan som vi har iagttaget udtrykket kan det nemlig kun bruges i forbindelse med lege eller aktiviteter som man kan deltage i, f.eks. *gider du til fodbold, kongeløber, smølfer*, men ikke *gider du til koncert, fjernsyn, fritidshjemmet*. I sin forkortelse minder udtrykket om den forkortelse der også har fundet sted i udtrykket for – ja det voksne kalder: *hvem der er den*. Børnene siger *hvem er? Søren er*. Helt ejendommeligt lyder det når det er en anden der er kommet i dåsen i dåse-skjul: jeg er ikke længere.

(2) Vi har heller ikke kunnet finde *det forstår jeg dig godt i* nogen steder. Men vi kan komme tæt på i almindeligt voksesprog: *jeg forstår dig godt* betyder 'jeg sympatiserer/er enig med dig', 'jeg giver dig min tilslutning'.

Hvis dine børn nu vil sige med hensyn til hvad de føler enighed eller tilslutning, så vælger de altså forholdsordet *i: det (som du lige har sagt) forstår jeg dig godt i*. Dette *i* er hentet det allermest nærliggende sted, nemlig i udtrykket *enig i* med næsten samme betydning: *det er jeg enig med dig i*.

Det er jo ganske almindeligt voksesprog og det ligner *det forstår jeg dig så godt i* så meget at vi ikke synes der er noget specielt barnesprogligt i dette udtryk. Dine børn har kombineret velkendte og anerkendte anvendelser af *forstå* og *i* til et kort og praktisk udtryk. Men det kunne voksne såmænd også have fundet på.

(3) *Overtro* og *overtroisk* behøver ikke at betegne fænomener der strider mod gældende religion. I Chr. Molbechs ordbog fra 1859 står der således om *Overtro*: »Tro, som strider imod Fornuften, Tro paa overnaturlige ting, der ei kunne bestaa med Fornuft og med Naturrens almindelige Love«. Og allerede Holberg bruger *overtro(isk)* på denne måde: »Jeg holder det lige saa daarligt at forkaste alle Historier, som at troe dem alle, jeg gaar altid Middelvey imellem Vantro og Overtroe« – altså om det der går imod fornuft og ædruelig iagttagelse, og det er jo netop det *urealistiske/fantastiske/eventyragtige*. Så der er ikke noget nyt i børnenes brug af ordet.

Det er heller ikke specielt nyt at *overtroisk* ikke alene bruges om en karakteregenskab hos mennesker, men også om beretninger, begivenheder osv.: *en overtroisk film – 1001 nat er noget værre overtroisk noget*. Det er der også eksempler på fra forrige århundrede (*overtroiske sange, overtroiske kunster*), og det er noget almindeligt at ord der oprindelig betegner menneskelige karakteregenskaber går over til også at kunne bruges om egenskaber ved menneskelige produkter: *en dum melodi, en sjusket skrift, en snedig indretning, et genialt apparat* osv.

De to første eksempler er givetvis børnesprog. De hører til i de sammenhænge, hvor børnene er alene uden voksne, og de går videre fra generation til generation af 5- til 10-årige børn uden at de voksne kan blande sig. Det er jo en almindelig antagelse at børn i den alder lærer mere sprog af deres kammerater end af deres forældre og skolen tilsammen. Gælder dette ikke på alle områder, så gælder det i hvert fald for hvad de kal-

der deres lege. Os bekendt findes der ingen sprogvidenskabelige undersøgelser af børnenes jungletrommesprog, men folke-minde-videnskabelige undersøgelser findes der jo netop om legene, herunder sanglegene og rim og remser som kan cirkulere blandt børn årti efter årti uden at de voksne øjensynlig får nys om det. Tænk f.eks. på den gang da en voksen, Kristen Bjørnkær, trykte et rim som – gætter vi på – alle børn i Danmark kender: *Op af brødens klare vand/trækker jeg min tissemand/den er slasket, den er slasket/den er aldrig blevet vasket/den er gul*

den er blå, den har Pia suttet på. Kristen Pouls-gård stod op og påstod at han faktisk aldrig havde hørt børn sige den og at Bjørnkær var sjofel når han påduttede uskyldige børn den slags. Han skulle blot vide at børnekulturen lever i bedste velgående og trives bedst uden voksnes – herunder sprogvidenskabelig – indblanding.

EHOT

! Kære Susanne Gottlieb: Heldigvis skrev vi *lige ud ad landevejen* med *ad* og ikke *af*! Og udtrykket betyder her det samme som i alle andre forbindelser hvor det bruges billedligt, nemlig at noget er let og ligetil, hurtigt at klare, uden at det er nødvendigt at lave omveje. Det der ligger bag er naturligvis den bekvemme og hurtige transport ad landevejen i modsætning til besværet ved at færdes gennem krat og mose og over grøfter og vandløb.

Har jeg misforstået dit spørgsmål?

EH

Mål & Mæle

Redaktion:

Erik Hansen og Ole Tøgeby

Lay-out: Bent Røhde

Tegninger: Henning Nielsen

Ekspedition:

Jul. Gjellerups Boghandel

Sølvgade 87

1307 København K

Telf.: 01-13 72 33

Giro: 9 02 91 92

Tryk: Steen Lasse Møller,

Grafisk Produktion

Mål & Mæle udkommer 4 gange om året, og abonnementsprisen er kr. 64,20 per årgang. Man kan tegne abonnement ved at skrive eller ringe til Jul. Gjellerups Boghandel. Hertil retter man også henvendelse om adresseforandring eller fejl ved bladets levering.

Eftertryk af tekst og illustrationer er tilladt når kilden angives.

? Kære Mål og Mæle.

I svaret til Lene Gottlieb, i Mål og Mæle 3-83, skrev I at *lige til øllet* er »lige ud af landevejen«. Hvad betyder *lige ud af landevejen* i den forbindelse?

Venlig hilsen

Susanne Gottlieb

Luxembourg

? Til redaktionen er der kommet et læserbrev fra Mogens Albeck; det handlede om hvorfor man i visse dialekter kan svare *nej* til sætninger der indeholder et *kun*, mens man på rigsmål ville svare *ja*. Spørgsmålet er imidlertid blevet væk – men her er i alle tilfælde svaret:

! Kære Mogens Albeck:

Ja, det er netop *kun* som i visse dialekter og nu vistnok kun hos ældre mennesker fremkalder et *nej* hvor rigsmålstalende vil vente et *ja*.

Hvis A siger *det regner* og B svarer *ja*, så betyder *ja* det samme som 'det er sandt at det regner'; er svaret *nej*, betyder det 'det er ikke sandt at det regner'.

Hvis der nu er en nægtelse i A's sætning, så går det lidt anderledes til. A: *det regner ikke*, B: *nej*. *Nej* betyder 'det er ikke sandt at det regner' som før, men bekræfter nu A; mente B det modsatte, skulle han jo sige *jo*, som ville betyde 'det er sandt at det regner', og det ville være en modsigelse af A.

Altså, når man bekræfter indholdet af en sætning der indeholder en nægtelse, bruger man *nej*: *Han er ikke ret ivrig – nej! vi bliver aldrig færdige på den måde – nej! du har måske ingen penge – næ*.

I rigsmålet er sætninger med *kun* ganske almindelige hvad *ja* og *nej* angår. Nu er der kun 3 dage tilbage, siger A, og når B svarer *ja*, så betyder det naturligvis 'det er sandt at der kun er 3 dage tilbage'. Når man i dialekter kan høre svaret *nej* i samme betydning, så hænger det sammen med at *kun* oprindeligt er en nægtelse. Ordet kommer af *ikke uden* (som stadig kendes i dialekter i betydningen 'kun') og formen kan genkendes i det *ikkun* der forekommer i ældre poetisk sprog: Hvo ikkun lader

Herren raade ... Ordet *kun* betyder både i rigsmål og i dialekter ikke andet end 'ikke noget/nogen foruden', *der står kun en gammel kone* betyder 'der står ikke nogen foruden en gammel kone'. Og var sætningen faktisk formuleret således *der står ikke nogen foruden en gammel kone*, så ville man også i rigsmålet svare *nej* for at bekræfte betydningen: 'det er ikke sandt at der står nogen foruden en gammel kone'.

I rigsmålet fornemmer vi ikke mere nogen nægtelse i *kun*, sådan som man må gøre i visse dialekter. Derfor kan man ikke bekræfte *kun*-sætninger med *nej*, *der står kun en gammel kone – ja*.

EHOT

Tiende årgang!

Dette nummer er det sidste i Mål & Mæle 9. årgang.

Siden 1974, da 1. nummer udkom, er adskillige andre tidsskrifter opstået og gået ned, men Mål & Mæle består altså stadig! Takket være en trofast skare af abonnenter og idealistiske forfattere og redaktører: Mål & Mæle udbetaler ingen honorarer.

Men fra 10. årgang får vi lidt kontorhjælp, og det skulle give en god chance for at få kalenderår og abonnementsår til at passe sammen.

Abonnementsprisen for 10. årgang bliver kr. 78.00.

Der bliver udsendt regning til de gamle abonnenter meget snart. Bladets adresse er

Mål & Mæle,
Harck & Gjellerups Boghandel,
Fiolstræde 31,
1171 København K.

Med hilsen,
Erik Hansen/
Ole Togeby.

Skrift og læsning

I gamle dage sprang de tungt armerede døre op, når man sagde »sesam, sesam, luk dig op«. Det gør de ikke mere. Nu skal man også have ejermandens stemme. Eventyret er blevet overhalet inden om af låse, der kun kan åbnes med det rigtige stemmeaftryk.

Set med den moderne låsefabrikants øjne har en bestemt del af sprogvidenskaben, nemlig fonetikken, fået noget at byde på. Tilsvarende kan viden om dialekter være af stor betydning for den kriminalassistent, som har en række mistænkte personer og en båndoptagelse af forbyrderens stemme.

Set fra forskellige synspunkter er det forskellige dele af sprogvidenskaben, der bliver interessante. Det gælder også, hvis man ser på den fra et læsesynspunkt. Så bliver nogle sproglige discipliner væsentlige; mens andre ikke har ret meget at byde på.

Da det imidlertid er en meget omfattende opgave at opstille alle de sprogvidenskabelige discipliner og områder, som har interesse for læseforskning og læsepædagogik, har jeg valgt nogle få eksempler ud til demonstration. Det drejer sig om, hvad læseforskningen kan få ud af indsigten i de principper, der ligger til grund for skriften.

Tre principper bag den alfabetiske skrift

Vi har en meget indgående viden om de principper, der styrer skriften. Der er alt i alt en håndfuld af dem.

En gennemgang af disse principper bag skriften har i høj grad betydning for læsning. Den er nemlig grundlaget for en videre analyse af, hvilke krav til-egnelsen af skriften stiller til begynder-

læseren. Og det er en analyse med meget vide perspektiver, som det vil fremgå af det følgende.

Fra læsningens synspunkt er der især tre skriftprincipper, som tiltrækker sig opmærksomhed. Det er det *fonematiske princip*, det *morfematiske princip* og *retningsprincippet*.

Det *fonematiske princip* er det grundlæggende for alle alfabetiske skriftformer. Det går ud på, at der til hver betydningsadskillende lyd i talen svarer ét og kun ét skrifttegn (bogstav). Det fonematiske princip skulle således sikre, at det samme bogstav udtaltes på samme måde, hver gang det forekommer. Og når vi overhovedet kan tale om 'lydrette' ord, såsom *is*, *ko*, *telefonråde*, *giraf*, *blå*, *læse* osv., så skyldes det da også dette princip.

Ord, som ikke er 'lydrette', overholder til gengæld ofte det *morfematiske princip*. Det foreskriver, at der til hver selvstændigt betydningsbærende lydfølge skal svare én og kun én bogstavfølge. Vi skriver f.eks. *blåt* om farven blå, skønt vi lydligt set ligeså godt kunne skrive *blot* som også i *blok*, *blond*, *blot* osv. Tilsvarende skriver vi:

vidste (vide)	- ikke veste
tålmodig (tåle)	- ikke told modig
brugt (bruge)	- ikke bråkt
højtaler (tale højt)	- ikke højtaler
ligesom (lige)	- ikke lissom
irrelevant (ir + relevant)	- ikke irrelevant

Det tredje skriftprincip, der skal nævnes her, er skriftens *retningsbestemthed*. Vi skriver og læser traditionelt i en bestemt retning, fra venstre mod højre. Så vi læser *is* som noget koldt (ikke *si*), *rom* er en drik (det er *mor* ikke), *liv* er et navneord (i modsætning til *vil*), og *ord-sprog* er et ord, hvad *gorpsdro* ikke er.

Retningsbestemthed gælder også de

enkelte bogstaver. Her står vokalen **u**, ikke **n**, fordi vi har vedtaget, at bogstaver ikke kan vendes og drejes, som det måtte passe den skrivende. Her står **d**, som er **b** fra den anden side.

Kritiske forudsætninger for læseindlæring

Her kan man så vende sig imod begynderlæseren og spørge, hvilke forudsætninger den første læseindlæring kræver. Litteraturen om læsning giver ikke noget entydigt svar på dette spørgsmål. Den rummer tværtimod et utal af påståede 'nødvendige forudsætninger' for læsning. Det er en uomgængelig nødvendighed, påstås det, at eleven skal kunne både dette og hint. Ja, hvis man samlede alt, hvad der har været nævnt som 'nødvendige forudsætninger', ville det ikke overraske, hvis den 'læseparate' elev i virkeligheden allerede skulle kunne læse.

Det har med andre ord vist sig uhyre vanskeligt at give en karakteristik af, hvad der skal til, for at en elev er 'læseparat'. Og på den baggrund er man nu gået bort fra de 'nødvendige forudsætninger' og over til at tale om 'kritiske forudsætninger'. Med det forstås forudsætninger, som ofte vil give anledning til læsevanskeligheder, hvis én eller flere ikke er til stede hos eleven.

Nu ville det være ønskeligt på forhånd at kunne sige, hvilke forudsætninger der var kritiske. For så ville vi ikke behøve tusindvis af eksempler på en mislykket læseudvikling, før vi kunne udlede, hvilke forudsætninger der lader til at være kritiske. – Bortset fra at det også ville være en overordentlig vanskelig opgave, hvis den ikke byggede på en kombineret sproglig og psykologisk analyse af de krav, skriften stiller. Det er her beskrivelsen af skriftens principper kommer ind i billedet.

Opmærksomhed på sprogets lyd

De færreste førskolebørn lægger bevidst mærke til ordene i sproget. De koncentrerer sig om, hvad ordene kan bruges til. Sproget er først og fremmest et værktøj, et kontakt- og meddelelsesmiddel.

Barnet har en uklar fornemmelse af, hvor grænserne mellem enhederne i talen går. For barnet er ordene i sig selv usynlige ligesom et vindue: Man kan opleve verden igennem det, men selve glasset ser man ikke.

For at forstå, hvorfor de sorte kruseduller er ordnet i klumper på papiret, må barnet på forhånd have en forestilling om ord. Denne forudsætning kan da som regel også hurtigt mobiliseres.

Langt vanskeligere er det med de enkelte lyd i alen. De enkelte lyd har jo ikke noget betydningsindhold, sådan som ordene har. Lydene kan barnet kun blive opmærksom på af sig selv ad indirekte vej gennem rimlege, remser og lege af typen »Skibet er ladet med . . .«.

For at kunne udnytte skriftens fonematiske princip må barnet have en vis indsigt i det talte sprog. Hvis det ikke har en fornemmelse af, at talen består af en række lyde, så er det meget svært at forstå, hvad de enkelte bogstaver skal gøre godt for.

Vi ser altså, hvordan ét af skriftens principper kan bringes til at pege på forudsætninger, som efter al sandsynlighed må være kritiske i den første læseindlæring.

Adskillige undersøgelser kan bekræfte, at det faktisk forholder sig som forudset. Den svenske læseforsker Ingvar Lundberg har sammen med andre (1980) arbejdet med en detaljeret undersøgelse af førskolebørns sproglige forudsætninger. Han har vist, hvordan en række sproglige færdigheder hos børn i børnehaveklasse hænger sammen med

elevernes senere læsefærdigheder i 1.-2. klasse. Resultaterne er meget klare. De viser, at den vigtigste sprogfaktor er færdigheder i at dele ord i enkeltlyd og samle ord fra enkeltlyd, og at disse færdigheder er dobbelt så gode at forudsige senere læsefærdigheder ud fra som f.eks. færdigheder i stavelsesdeling, at finde rimord og at genkende figurer.

Ingvar Lundbergs undersøgelser har den store fordel frem for andre lignende undersøgelser af statistiske sammenhænge, at førskolebørnenes resultater i de forskellige færdigheder *ikke* kunne være bestemt af deres læsefærdighed, for de kunne endnu ikke læse. Det lærte de først i 1.-2. klasse.

Skriftens fonematiske princip peger altså i først omgang på en kritisk forudsætning, som her er kaldt opmærksomhed på sprogets lyd. Men analysen kan føres et skridt videre. Grundlaget for den lydlige opmærksomhed er nemlig i høj grad artikulatorisk. Det vil sige, at udskillelsen af de enkelte lyde i stor udstrækning må bero på forskelle og ligheder mellem, hvordan de udtales (artikuleres).

Hvis det ikke var muligt at beskrive sprogets lydbestand uden brug af avanceret elektroakustisk måleudstyr, så kunne man også undre sig over, hvordan opfinderne af vort skriftsystem bar sig ad for godt 2000 år siden. De gjorde, hvad vi gør, når vi skal afgøre, om et givet ord indeholder en bestemt lyd eller ej: de smagte på det. Det vil sige, at de ligesom vi koncentrerede sig om, hvordan de artikulerede ordet.

Op således leder analysen til en endnu mere grundlæggende forudsætning: Eleven må (intuitivt) kunne fornemme, om to ord artikuleres på samme måde, f.eks. hvad angår deres første lyd.

Inden for forskningen i specifikke læse- og skrivevanskeligheder (dysleksi)

arbejder man med en gruppe elever, der især har såkaldt 'auditive' vanskeligheder (Gjessing, 1977). Det er elever, som på trods af normal begavelse og normal hørelse begår påfaldende mange læse- og skrivefejl, hvor de forenkler ord og forveksler beslægtede lyd. Det kan være meget vanskeligt at forstå, hvad de skriver:

De vidte at den var en øknomek gænse. (De vidste, at der var en økonomisk grænse).

Set i lyset af det foregående kunne man måske sige, at elever med sådanne 'auditive' vanskeligheder er elever, som ikke behersker en eller flere forudsætninger for at udnytte skriftens fonematiske princip. Der er flere grunde til at undersøge denne idé nærmere.

For det første indgår der oftest et element af 'auditive' vanskeligheder i de alvorligste tilfælde af læse- og skrivevanskeligheder. 'Auditiv dysleksi' er da også den form for specifikke læsevanskeligheder, som kan afsløres tidligst i læseudviklingen. Dette passer med, at det fonematiske princip er det mest grundlæggende i skriften. Behersker man ikke forudsætningerne for at udnytte det, så kommer man ikke ret langt i sin læseudvikling.

For det andet er denne fortolkning af 'auditive' vanskeligheder praktisk. Den peger direkte på, hvor man skal søge elevernes manglende forudsætninger; og på grundlag af fortolkningen er det overskueligt at finde pædagogiske aktiviteter frem, som man kunne forsøge sig med over for forudsætningsløse elever (Lundberg, 1982).

Opmærksomhed på betydningsenhederne

I læsepædagogisk litteratur taler man gerne om 'ordbilleder', dvs. om (indre) billeder af ords omrids:

Selv om bogstaverne er væk, vil de fleste umiddelbart kunne genkende de to karakteristiske ord *og* og *også* ud fra konturerne alene.

Den øvede læser genkender faktisk de fleste ord umiddelbart – blandt andet ud fra deres kontur. tÆNk BAre PÅ hVoR bESvÆrLiGt dEt eR aT lÆSE dISSE LiNJEr. Så det synes i første omgang rimeligt at tale om 'ordbilleder' og om 'ordbilledemetode' (: undervisningsmetode, som sigter mod at lære eleverne at genkende ord som helheder).

Spørgsmålet er, om vi i virkeligheden ikke snarere læser og husker 'morfembilleder' (: billeder af betydningsenheder).

Den mere eller mindre bevidste inddeling i betydningsenheder spiller formentlig en stor rolle i læsning. Man er mere end halvvejs i læsningen af et (grafisk) ukendt ord, når man har fundet de rigtige grænser mellem betydningsenhederne:

busk ø	– bus kø
kor ende	– korende
lampe tarm	– lampet arm
fort ælling er	– fortæll ing er
fort ænd er	– for tænd er

Hvis typografien er tilstrækkelig drilsk (»smart«), kan vi også som gode læsere blive tvunget til at fundere over, hvor grænserne går mellem betydningsselementerne:

**ABOOG
EN**

Er det noget med »a, b og én« eller hvad? Læsere fra Skive vil dog ikke være i tvivl. For de kender godt telefon- og adressebogen, *A-bogen*.

Desuden letter delingen i betydningsenheder opfattelsen af afledte ord, som læs ning, læse ri, læse lig, u læse lig, læs bar hed osv.

Det ville endelig være uøkonomisk, hvis vi gik rundt og huskede alle ord i *alle* forekommende bøjnings-, aflednings- og sammensatte former. Også af den grund er det sandsynligvis rigtigere at tale om 'morfembilleder' snarere end 'ordbilleder'.

For at kunne udnytte det morfematiske princip i skriften må eleven besidde visse forudsætninger. Eleven må på forhånd være opmærksom på, at talen består af betydningsenheder. Hvis eleven ikke spontant forbinder *blå*, *blå*ler og *blåt* med samme farve, så har han eller hun ikke forudsætninger for at udnytte den pointe, at vokalen skrives med samme bogstav, selv om lyden er lidt forskellig.

Eleven skal altså på forhånd helst kunne klare opgaver af typen:

»Her ser du en tok«.

»Her er der en tok mere.
Der er to af dem.
Der er to _____«.

Eller: »Denne dør er rym.
Det er dette hus også.
Det er altså _____«.

På den skitserede baggrund er det muligt at fortolke en gruppe elever med såkaldt 'visuelle' vanskeligheder som elever, der mangler forudsætninger for at udnytte skriftens morfematiske princip. Elevgruppen karakteriseres netop ved en »overdrevet fonetisk skrivemåde« (Gjessing, 1977). Eleverne udelader eller indsætter 'stumme' bogstaver, de forveksler bogstaver, som *kunne* lyde ens på den givne plads i ordet osv.:

»De hvesde at da va en økunomesg grense«. (De vidste, at der var en økonomisk grænse.)

Ligesom for de såkaldt 'auditivt' svage elevers vedkommende vil en sådan fortolkning sikkert kunne vise sig overordentlig nyttig i den pædagogiske situation.

Opmærksomhed på skriftens retningsbestemthed

Når jeg har valgt at omtale de måske mest indlysende forudsætninger til sidst, skyldes det, at der i læsepædagogikkens historie har været en uheldig tendens til at lægge alt for stor vægt her. Når elever blev ved med at bytte rundt på bogstaverne, efter at deres kammerater var holdt op, så blev de (for) hurtigt karakteriseret som elever med rum-retningsforstyrrelser, vanskeligheder med styringen af hånden og øjnenes bevægelser og/eller væsentlige hukommelsesmangler. Det kunne da for en overfladisk betragtning godt se ud som om, deres problemer lå et af disse steder.

Men det er langt fra sikkert. For ombyttningsfejl kan have mange forskellige årsager. Hvis man har 'auditive' vanskeligheder og svært ved at udskille og fastholde sproglyd, så kan man let komme til at bytte rundt på bogstaverne. Og hvis man har 'visuelle' vanskeligheder, så mangler man netop den

støtte, som et indre billede af en morfemkontur kunne give.

På den anden side er det sikkert, at rum-retningsforstyrrelser, hukommelsesvanskeligheder m.m. *kan* give læse- og skrivevanskeligheder – især på begyndertrinnet, før eleven har fået indarbejdet en sikker genkendelse af hele morfembilleder. Det fortæller gennemgangen af skriftens principper os.

Set med læsningens briller er det selvfølgelig ikke alle sprogvidenskabens discipliner, der er lige relevante. Men nogle er helt centrale. Det har jeg haft til hensigt at vise med denne artikel. Eksemplet har været, hvordan den sprogvidenskabelige beskrivelse af skriftens grundprincipper kan bruges i en analyse af de forudsætninger, som er kritiske hos eleven i den første læseudvikling, og som eventuelt mangler hos elever med specifikke læse- og skrivevanskeligheder.

Carsten Elbro, f. 1955
underviser i læsning på
Københavns Universitet

Litteratur

Gjessing, Hans-Jørgen: *Lese- og skrivevansker. Dysleksi. Problemorientering. Analyse og diagnose. Behandling og undervisning.* Universitetsforlaget, 1977.

Lundberg, Ingvar m.fl.: »Reading and spelling skills in the first school years predicted from phonemic awareness skills in kindergarten«. I: *Scandinavian Journal of Psychology*, 1980, s. 159-73.

Lundberg, Ingvar: »Can phonemic awareness be trained in kindergarten?« Umeå Universitet, Psykologiska Institutionen, 1982.

Den danske sprog er en svært en

Den danske sprog er en meget svært en. Det er en udbredt forestilling blandt danskere, at dansk er meget sværere at lære end alle andre sprog. »De *kan* ikke lære at sige ordene rigtigt«, som det af og til udtrykkes. Det er naturligvis det rene sludder. Dansk er lige så svært eller let at lære som alle verdens øvrige sprog. Argumentet herfor er så simpelt, at det næsten er en vittighed: små børn i Danmark vokser op og lærer det med største lethed. De udtrykker sig nuanceret og fejlfrit i 4-5 års-alderen, ganske som andre børn over hele kloden gør med deres modersmål. Man kan dog godt forstå, hvorfor en forestilling om dansk som et særlig vanskeligt sprog kan få lov at dukke op. Indtil for få år siden var der nemlig ikke ret mange mennesker, der skulle lære dansk som et *fremmed* sprog. De, der skulle, var næsten altid voksne og voksne har sværere ved at lære at tale et fremmed sprog uden accent, end børn har. Med andre ord kunne danskere altid lægge mærke til påfaldende afvigelser hos de mennesker, der havde lært dansk som fremmedsprog. På den anden side kunne vi se, hvor let man kunne lære engelsk og tysk i skolen – så de kunne jo ikke være så svære. Det måtte være dansk, der var et meget svært sprog.

Børn og voksne

I de senere år er der imidlertid kommet mange tusinde *børn* til vore skoler med et behov for at lære dansk som frem-

medsprog. Det er især børn af fremmedarbejdere fra Tyrkiet, Pakistan, Jugoslavien, Marokko og andre lande med sprog, der er meget forskellige fra dansk. Det har ført til nogle opdagelser blandt for eksempel lærere: der er meget stor forskel på at skulle lære engelsk i skolen i Danmark og så at skulle lære dansk i skolen i Danmark. Det sidste er meget sværere, ikke fordi dansk er et svært sprog, men fordi der stilles *meget, meget større krav* til det, man lærer. Én ting er at lære så meget engelsk, at man kan læse lette bøger, evt. oversætte en popsang eller fatte en pointe i en amerikansk film. En helt anden ting er det at have tyrkisk som modersmål og så skulle kunne købe ind, skrive selvangivelse, melde sig til efg-introduktionskursus o.s.v. på dansk. Alle disse »ydre« ting skal man simpelthen kunne så godt som *perfekt*.

Når man har opdaget det, finder man også ud af, at børn ganske udmærket kan have svært ved at lære sprog. De bliver nogle gange gode til at *udtale* det fremmede sprog, sådan at man ikke kan høre accent, men der er meget, de ikke lærer. Det er der i hvert fald nogle lærere, der siger.

Tærskelhypotesen

Én af teorierne om, hvordan det forholder sig med mindretalsbørns erhvervelse af sprog, kaldes tærskelhypotesen. Den hævder, at børns modersmål skal have udviklet sig til et vist, minimalt niveau

(den nedre tærskel), før man kan begynde at undervise dem i et andet sprog. Hvis man begynder for tidligt, hæmmer man modersmålsudviklingen og besværliggør iøvrigt det andet sprog. Venter man, til modersmålet har nået den lavere tærskel, vil modersmålet og det fremmede sprog ikke hverken skade eller gavne hinanden (det er det, man i dag gør med engelsk i skolen). Venter man derimod yderligere en tid, til modersmålet har nået et temmelig højt niveau (den øvre tærskel), vil de to sprog have *gavnlig* indflydelse på hinanden – børnene vil blive sprogligt rigere, mere nuancerede osv. Heraf slutter teoriens tilhængere, at fremmedarbejdernes børn skal undervises i og på deres modersmål de første år af deres skolegang og først derefter på dansk.

En modsat teori går ud på, at jo yngre børn er, jo større er deres samlede indlæringsmuligheder. Forudsat der ikke er hæmmende indflydelse fra uvedkommende faktorer, vil børn altså med fordel kunne undervises også på og i flere sprog allerede i en ung alder.

Hvad er nu rigtigt?

Som man kan se, er vores opmærksomhed på, at dansk også kan være et fremmedsprog i skolen, ikke ret gammel. Der er da også meget stor usikkerhed om, hvad der er rigtigt at gøre. Ikke alene er der mange udokumenterede påstande, som fx at fremmedarbejdernes børn lærer at læse op af en dansk tekst, så det lyder helt indfødt, men de forstår ikke et eneste ord. Men der er også helt uforenelige teorier om sprogindlæring. For at råde bod på dette har Danmarks Lærerhøjskole et par projekter i gang – netop om det danske sprog hos fremmedarbejderbørn. I det følgende skal vi se på nogle konstaterede vanskeligheder, med eksempler fra disse projekter.

Udtale

Det er faktisk ikke så enkelt, at børn hurtigt lærer at udtale dansk uden accent. Selv om deres accent næppe er så tydelig som mange voksnes, er den der alligevel. Nogle af de mere pudsige kommer her: en pakistansk dreng skulle svare på, hvad en *røv* er og sagde nogenlunde: »Det er et rødt dyr med pels og lang hale«. Han hentydede naturligvis til en *ræv*. Hans vanskeligheder har ikke noget med ordforrådet at gøre. Det forholder sig sådan, at han i sit modersmål ikke skelner mellem æ-lyden og ø-lyden i disse to ord. Følgelig har han også svært ved at *høre* forskellen.

Tyrkiske skoleelever er næppe mere vrangvillige end andre. Snarere tværtimod. Ikke desto mindre besvarer de ofte henvendelser med »Det vil jeg ikke«. Det hænger således sammen, at tyrkisk ikke har den bløde d-lyd, dansk har i ordet *ved*. Den nærmeste tyrkiske lyd er l-agtig og det er jo fristende at indsætte den, når det er så svært at sige blødt d, og man skal sige »Det ved jeg ikke«.

Der er mange andre udtalevanskeligheder, men disse to er gode eksempler: det er svært at *forstå* det, der bliver sagt, når det forudsætter en færdighed (nemlig i at skelne mellem æ og ø), som man ikke har; og det er svært at *udtale* lyde, der er nye og fremmede.

Bøjning

Det er svært nok at skulle lære at bøje ordene anderledes end på modersmålet. Det kender vi fra 3. person af udsagnsordene på engelsk. Den slags kender fremmedarbejderbørn også. En tyrkisk pige beskrev et billede for mig således: »Hun sove«. Vi kan gætte på, at pigen ville sige fx »Hun sover«, men hun kan også have ville sige »Hun sov« eller fx »Hun skal sove«. Det gør jo faktisk en forskel ind imellem.

Det kan faktisk være værre endnu. Nogle børn skal nemlig lære, at ord overhovedet kan og skal bøjes. Det er slet ikke en givet ting. Mange sprog bøjer ikke ord. De udtrykker sig på helt andre måder.

Den kontrastive

Nu nærmer vi os en forklaring på, at nogle sprog synes lettere at lære end andre. Fx at engelsk er lettere for danskere end dansk for arabere, alt andet lige. Dansk og engelsk *ligner* hinanden ved at bøje udsagnsord og navneord. Vi behøver ikke at lære i engelskundervisningen, at navneord bøjes. Vi ved det på en måde allerede fra dansk. Araberne skal lære om bøjning i det hele taget, når de skal lære dansk. De skal altså *lære mere*. En vigtig del af det arbejde, der ligger forud for undervisningen, er sammenligningen af sprogene, den såkaldte kontrastive analyse. Den hjælper os til indsigt i, hvor store forskellene mellem sprogene er og hvor de ligger henne. Desværre er der ingen, der har lavet kontrastive analyser af dansk og tyrkisk, dansk og arabisk osv. Nogle af vanskelighederne kan vi altså kun forestille os.

Andre vanskeligheder

Skriften kan være svær, især for den, hvis sprog skrives med tegn og ikke et alfabet – og fra højre mod venstre. Hvad det betyder, kan vi kun gætte på. *Tonegangen* i det, man siger, spiller også en rolle. Hvis ikke man kender dansk godt, kan det være svært at skelne mellem:

»I går nu« (meddelelse, fx svar på »Hvornår skal vi gå?«)

»I går nu« (ordre: »Jeg vil ikke have jer her mere«)

»I går nu?« (spørgsmål: »Skal I på indøværende tidspunkt af sted?«)

»I går nu?« (beklagelse: »Skal I allerede af sted?«)

Det er også svært at undervise i den slags forskelle, når man ikke ved, hvordan elevernes eget sprog bruger tonegang til at udtrykke dem.

Yderligere et eksempel er stedord. Vi ved, at tyrkisk ikke skelner mellem hankøn og hunkøn i 3. person. Derfor kunne en tyrkisk dreng gentagne gange omtale sin bror for mig med »hun«. Vi kan derimod ikke gå noget sted hen og finde beskrivelser af udsagnsstedord. Jeg har et eksempel på vanskeligheder her: »Jeg er mere sammen med danskere, end tyrkere gør«. Det er sagt af én, der ved, at vi på dansk kan sætte »at gøre« i stedet for andre udsagnsord under visse omstændigheder. Men han har ikke lært, *hvilke* udsagnsord »gøre« kan stå i stedet for.

Dansk

Det peger på endnu en mangel: det danske sprog er slet ikke beskrevet med henblik på undervisning i det som fremmedsprog. De gængse faglige beskrivelser forudsætter kendskab til sproget. Her ligger en kæmpemæssig opgave for sprogforskningen. Sproget er heller ikke udtømmende beskrevet for os, der taler det: det er ikke beskrevet, hvordan vi indleder og afslutter småsamtaler, for nu at tage et eksempel. Vi ved, at vi *skal* sige et eller andet, når vi møder vores gamle engelsklærer i supermarkedet. Vi ved også, at vi ikke kan starte med at sige: »I KTAS' telefonbog over 01- og 02-området er der 7 spalter med navnet Erik Hansen«. Vi skal snarere sige: »Hvor er alting dog blevet dyrt, synes De ikke?« Men en egentlig beskrivelse af, hvordan danskere bruger

sproget i den slags situationer har vi ikke. Den kunne være interessant nok for os selv, men for fremmedarbejderbørn er det meget vigtigt at kunne lære den slags.

Sprogbrug

Det fører os videre til et andet område. De fleste er med på, at sprog er noget med udtale, bøjning, ordstilling osv. Det er derimod ikke alle, der gør sig klart, at der hører meget mere til. Vi lærer ikke fremmede sprog ved at læse grammatikbøger – vi skal også prøve at bruge dem. På dette punkt overlader vi meget til fremmedarbejderbørnene selv og deres kammerater uden for klasseværelset. Kun undtagelsesvis får de systematisk undervisning i ikke at sige »Jeg kender, hvor det er«, og ikke »Jeg ved, hvor det er«, som en tyrkisk dreng sagde til mig. Kun undtagelsesvis får de systematisk undervisning i at sige »Hold din kæft!«, hvad de ellers kan få rigeligt behov for.

Begreber

Det påpeges ofte fra lærerside, at fremmedarbejderbørnene slet ikke kan undervises i sprog betragtet som grammatik. I kraft af deres kulturelle baggrund savner de forestillinger om en mængde forhold, der er ren rutine for indfødte danskere. Eksempler er begreber som (familie)udflugt, sandstrand, julegås, pølsetysker, børnetime, mælkebøtte og kongeskibet »Dannebrog«. Her er vi inde i det hedest diskuterede felt: tærskelhypotesens tilhængere lægger stor vægt på udviklingen af begrebsapparatet på børnenes modersmål. Hvis ikke den er i orden, vil undervisningen i det fremmede sprog dansk være for stor en belastning.

På en helt anden led finder vi diskussionen om sprog og kultur. Nogle fagfolk mener, at grammatikken er stort set *ligegyldig*. Det er kulturen, dens begreber og dens afstand til fremmedarbejdernes kulturbaggrund, der er vigtig. Den indstilling har betydet, at der kun er gjort forholdsvis lille indsats med sprogbeskrivelse. Sprogforskere, der hævder, at vi skal kunne tale sammen, før vi kan forklare vores kulturelle baggrund for hinanden, redegøre for vore hensigter osv., bliver med jævne mellemrum skydeskive for nedsættende bemærkninger om deres teknokratiske eller verdensfjerne indstilling. Jeg skal ikke lægge skjul på, at jeg anser detaljerede sprogvidenskabelige studier for en nødvendig, men ikke tilstrækkelig betingelse for ordentlig undervisning i dansk som fremmedsprog og for rimelig undervisning af fremmedsprogede elever af enhver slags i det hele taget.

Opgaver

Der er altså nok at rive i. Vi savner beskrivelser af dansk, som det bruges døgnnet rundt af indfødte. Vi savner beskrivelser af dansk, som tager hensyn til det som fremmedsprog (altså fx redegør for, at ord kan bøjes). Vi savner sammenligninger af dansk med fremmedarbejdernes sprog: tyrkisk, urdu, punjabi, serbokroatisk, arabisk, kinesisk, vietnamesisk osv. Vi savner tilbunds gående undersøgelser af fremmedarbejderbørnenes *faktiske* vanskeligheder. Vi er så småt kommet i gang, men indtil videre må vi indrømme, at Den danske sprog er en meget svært en.

J. Normann Jørgensen f. 1951

Danmarks Lærerhøjskole

Kan man tillade danskere at skrive dansk?

Rigsdansk er et begreb der siger de fleste danskere noget. Det er en sprogvariant som de næppe tager fejl af og som de kender som noget der i deres sproglige hverdag optræder som alternativ eller modspil til dialekten eller sociolekten. Der synes ikke at være mange der ikke har en mening om spændingen eller samspillet mellem rigsdansk og dialekt eller sociolekt.

Tale og skrift

Dialekterne i deres udprægede form er meget stærkt på tilbageslag og har været det længe. Men samtidig er der opstået en villighed i det danske sprogsamfund til at acceptere at folk taler deres særsprog, især den dialekt eller sociolekt som er deres modersmål. For eksempel er der vist ingen politikere mere der går på kursus for at komme af med deres københavnske eller vestjyske udtale.

Når det drejer sig om skriftsproget, ser det lidt anderledes ud. Her er det idealet at man ikke rører hvor man kommer fra. Der eksisterer kun ét skriftsprog, og det er rigsdansk. De fleste lærere føler sig forpligtet til at rette deres elever når de bruger dialektale ord og vendinger i skriftligt arbejde, og de fleste elever finder vistnok denne service ganske rimelig: de skal jo til eksamen i skriftlig rigsdansk.

Men hvor striks er det nu nødvendigt – og tilladt – at være over for indslag i skriftsproget fra dialekterne eller fra de egensprægede former af rigsdansk, de såkaldte regionalsprog?

Hvad er der regler for?

Det er vistnok en almindelig opfattelse at rigssproget er fastlagt ved en lov og reglerne for det optegnet i forskellige skrifter som forfattes og forvaltes af Dansk Sprognævn. Men således forholdes det sig ikke. Det er kun nogle områder af rigssproget der fastlægges officielt, gennem normering, nemlig stavning, bøjning og i et vist omfang ord dannelse. Uden for normering er således udtale, ordforråd, det meste af syntaksen (»grammatikken«), og orddannelsen for så vidt som den kan anses for syntaks.

Det eneste dokument som normerer officielt, er Retskrivningsordbogen (udgivet af Dansk Sprognævn), som bygger på ministerielle bekendtgørelser af 1889 og 1892 med senere ændringer (se Retskrivningsordbogens forord s. VII-VIII). Offentlige institutioner og landets skoler er forpligtet til at følge Retskrivningsordbogens forskrifter, og eleverne prøves ved eksamen i deres beherskelse af rigssprogsnormen, således som den er fastlagt i Retskrivningsordbogen.

Er en sprogbruger i tvivl om korrektheden af en stavemåde eller en bøjningsform, kan han altså få et klart svar ved at slå op i Retskrivningsordbogen eller ved at henvende sig fx til Dansk Sprognævn. Men drejer det sig om udtale, syntaks eller idiomatik, dvs. mere eller mindre faste udtryk, kan han kun få et godt råd, der er ingen autoritet at henvise til. Dette betyder at det er mu-

ligt og tilladt at forholde sig betydelig mere frisindet til rigssprogsnormen end de fleste tror og de fleste lærere synes at gøre.

I rapporten fra den undersøgelse af skolesproget i Hirtshals som blev omtalt i Mål & Mæle 9. årg. nr. 3 (side 7-10) opregnes der (side 83) et lille udvalg af ord og vendinger, som en stor del af Hirtshalslærerne ville rette hos deres elever:

Det var i *førstningen* af sommerferien.

I sommerferien passer jeg tit *ishytten*.

Så *brættede* vi ærmerne op og tog fat.

Jeg skal passe min *bittesøster* om eftermiddagen.

Jeg gik en tur med min bror *den anden dag*.

Hver eftermiddag *rejser* han hjem fra skole på cykel.

Ordene *førstningen* og *brætte (op)* står begge i Retskrivningsordbogen, og det er derfor tvivlsomt om man overhovedet kan hindre danske statsborgere i at benytte dem, forudsat naturligvis at de er brugt rigtigt.

Ordene *ishytte* og *bittesøster* står ganske vist ikke i Retskrivningsordbogen, men det gør *is*, *hytte*, *bitte* og *søs-*

ter. *Ishytte* og *bittesøster* er korrekt dannede såkaldte rækkesammensætninger, dvs. sammensætninger der går helt efter almindelige mønstre og ikke opviser uregelmæssigheder af nogen art. Sådanne sammensætninger har Retskrivningsordbogen kun udvalgte eksempler på; at sammensætningerne *vintertøj*, *trappesten*, *halvtør* og *opsende* ikke kan findes i Retskrivningsordbogen, betyder således ikke at disse ord er ukorrekte inden for rigssprogsnormen. *Ishytte* og *bittesøster* kan heller ikke afvises; de er nok dialektale, men de er ikke ukorrekte.

Både *rejse*, *anden* og *dag* står naturligvis i Retskrivningsordbogen, og da det ikke er Retskrivningsordbogens opgave at normere mht. betydning, må det være fuldt korrekt at bruge *den anden dag* i betydningen 'forleden (dag)' og *rejse* om tilbagelægning også af meget korte strækninger. Disse betydninger er dialektale, men korrekte.

Retskrivningsordbogen tilstræber fuldstændighed mht. stavning og bøjning, men altså ikke mht. ordforråd og orddannelse, som er anerkendt produktive områder af sproget. Retskrivningsordbogen indeholder kun den centrale del af ordforrådet, »det almindelige ordforråd« (se forordet s. IX). Der mangler således en stor del af fagspro-

gæk: vintergæk (Toreby, M.). Hasmark, Bovense, Verninge, Heden, Dunkær, Tyvelse, Onslev, Sjølstøtte.

hanemand, kokkemand: hane (Sdr. Sejerslev, To.). Haderslev, Alslev, Emmerelev, Als.

hjemmen: hjem.

Jeg korte fra hjemmen kl. eet (Giver, Al.). Lyby, Fly, Vemb, Sindal.

holme: rive ho sammen i rækker.

når høet er vendt, skal det holmes og stakkes (Bindeballe, Vc.).

hovedkuld: kolbotte.

vi slog en hovedkuld i halmen (Tversted). bukke hovedkuld = slå kolbotte. Sindal. Nordsjælland har *hovedkegle* = kolbotte (90). Sml. Fl.: *hovedkuls*.

hverre: vende ho (Hejbøl, Rb.). Lyby, Vemb.

hytte: holde varmen.

de gamle kan ikke hytte sig i kulden (Åstrup). Lyby, Vemb, Emmerelev, Nurreby, Bovense, Heden, Dunkær, Onslev, Sjølstøtte.

hytte: kaste.

de var ude at hytte med snebolde (Halvrinmen, Hj.). Sindal, Ovdrup.

hønger (honneker): honer.

vi har 14 honger og een hane (Borre, P.). Snevre, Tyvelse, Onslev, Sjølstøtte.

ilding: brændsel (Tversted). Ovdrup.

ilidt, i lidt: lidt.

ungen kom ilidt efter flyvende hjem (Åstrup).

Jeg skulle vente ilidt (V. Skerninge, Sv.). Nørreby, Bovense, Verninge, Heden. — Ordet bruges meget på Fyn. Morten

genes gloser, af mere eller mindre forældede ord, af ord der er så nye at de ikke er registreret endnu osv. Der mangler også mange ord fra regional-sprogene som må regnes for sjældne når man ser på landet under ét. Men ordene *brunkager*, *måget* og *hviste* er gode ord i det danske sprog, ligesom *brachykefal*, *rock* og *Berufsverbot*. De er bare ikke kommet med i Retskrivningsordbogen.

Mht. bøjning er Retskrivningsordbogen i princippet forpligtende. Men man skal ikke glemme at den hist og her tillader en bredere variation end mange tænker sig. Fx indeholder den *enformerne* af tillægsmåderne: *bleven*, *funden*, *kommen*, *strøgen* osv., og det betyder naturligvis at de må bruges: *han har funden pengene*. I et offentliggjort svar fra Dansk Sprognævn udtales det ligefrem at formen *bleven* bruges af *rigsmålstalende* jyder og fynboer (Nyt fra Sprognævnet nr. 8 (1972) s. 5).

Disse muligheder for at anerkende dialektale indslag i (tale- og) skriftsproget er efter min mening ikke tilfældige huller i Retskrivningsordbogen og i de ministerielle bekendtgørelser om retskrivningen. Der er tværtimod tale om en bevidst strategi i den meget tilbageholdende officielle sprogstyring i Danmark.

Det er vigtigt at understrege at manglende officielle regler for et område af sproget absolut ikke er det samme som frit slag. At der ikke normeres på et område, indebærer at alle ægte og utvivlsomt danske ord, former, grammatiske konstruktioner og vendinger er til rådighed. Der normeres fx ikke mht. ordstilling, men dette betyder ikke at en sætning som *derfor jeg ringede til ham* kan accepteres.

Regionalt skriftsprog

Der skulle altså ikke være formelle hindringer for en danskundervisning som tillader eller ligefrem opmuntrer til dialektale indslag i skriftsprogets ordforråd, dvs. som udvikler regionalt skriftsprog.

Et regionalt skriftsprog indeholder dialektale og regionale synonymer til rigssprogets ord og vendinger (*brunkager*, *den anden dag*), særanvendelser af ord (*ved* i betydningen 'hos'), og dialektale ord uden egentlige synonymer i rigssproget (*kåg*). Det vil sige at der gives regionalsprogsbrugerne øget frihed på de områder hvor rigssprogsbrugerne har det i forvejen: ordforråd, orddannelse, syntaks, idiomatik.

Derimod må Retskrivningsordbogen respekteres mht. stavning og bøjning. Som korrekt anerkendes *førstningen* og *alletider*; også *træls* anerkendes naturligvis, men ikke i formen *trals*; ordet *kirke* i formen *kjærk* kan ikke accepteres, og heller ikke *pigeren* for *pigerne*; rigssprogets regler for navneordenes køn skal overholdes osv.

Regionalt skriftsprog afviger altså ikke fra den skriftlige rigssprogsnorm på de områder der definerer ethvert sprog: udtrykssystemet (stavningen), bøjningssystemet og syntaksen (idet de syntaktiske forskelle mellem moderne dialekter og rigssproget faktisk er meget små). Et regionalt skriftsprog er derfor samme sprog som rigssproget, ikke et andet sprog. Forholdet mellem rigssproget og et regionalt skriftsprog er principielt helt forskelligt fra forholdet mellem norsk bokmål og nynorsk.

Med et regionalt skriftsprog skaber man ikke et nyt sprog. Man giver blot tilladelse og tilskyndelse til at mange danske endelig kan *skrive* et dansk der længe har eksisteret som *talesprog*.

Nye og gamle vanskeligheder

Berettigelsen af regionalt skriftsprog skulle være den at elever – og voksne – kommer til at føle sig mindre skræmte eller fremmede over for det skriftsprog de skal benytte. Men nogle problemer bliver der tilbage, og der opstår også nye.

1) Hvordan skabes der i skolen en rimelig plan i undervisningen? Det regionale skriftsprog skal naturligvis være det første eleven benytter, men det skal formentlig være et mål for undervisningen at lære eleverne også at beherske rigssproget.

2) Vil en tilskyndelse til at benytte regionalt skriftsprog skabe øget forvirring hos eleverne mht. stavning og bøjning? Vil de kunne forstå hvor grænserne for liberaliseringen trækkes?

3) Vil et regionalt skriftsprog uden for skolen blive mindre respekteret end det traditionelle rigssprog? Problemet er muligvis ikke ret stort i praksis, idet der vil være langt mellem de træk som egentlig afviger fra rigssproget. Det er snarere et problem at visse af de regionale træk har direkte modstykker i lavkøbenhavnsk, fx brugen af *ligge* med genstandsled: *jeg lå nok mærke til* . .

4) De fleste af de dialekt- og regional-sprogstalelevers vanskeligheder bliver tilbage selv om man tillader regionalt skriftsprog. Hovedparten af problemerne er netop konstateret på de områder hvor der normeres officielt: stavning, bøjning og en del af syntaksen. Det hænger sammen med at det netop er i det lydlige – og dermed ortografiske – og i bøjningen at dialekterne og rigssproget afviger stærkest fra hinanden. Syntaksen og endog ordforrådet er langt mindre særegne for de enkelte dialekter i forhold til hinanden og til rigsdansk.

En sprogpøve

Hvad jeg her har skitseret om det regionale skriftsprogs muligheder, er ikke noget sensationelt eller radikalt. Vor officielle sprognormering tillader allerede nu at man benytter regionalt skriftsprog. Faktisk er det et spørgsmål om man strengt taget kan forsvare den meget strenge rettepraksis skolen benytter over hele landet. – Tager man reglerne alvorligt og på ordet, er der ingen sprogfejl i denne – konstruerede – prøve på nordjysk regionalt skriftsprog:

Den anden dag skulle jeg hente min bittesøster nede ved min onkel. Der er ikke uden et par hundrede meter derhen, så jeg rejste først hjemmefra over middag. I førstningen troede jeg ikke at der var nogen hjemme, men så opdagede jeg at de stod i køkkenet og bagte. Min onkel sagde at jeg skulle slå græsset, det vokser alle tider så hurtigt nede ved dem, så det er godt nok træls. Jeg brættede buksebenene op for ikke at blive måget, og så tog jeg fat. Da jeg endelig var bleven færdig, gik jeg ind og spiste brunkager. De smagte gode.

Så tæt vil dialekttrækkene næppe komme til at stå i ægte regionalt skriftsprog.

Det er næsten synd!

Erik Hansen, f. 1931
professor i dansk sprog
Københavns Universitet

KRAFTWERK
 PINK FLOYD
 Dead Kennedy's
 YA ZOO
 THE WALL
 NO FUN NO
 ANTI NOWH
 Night
 The Ecorgasm
 soblim stp/
 Heath
 Band
 KISS
 QUEEN
 &
 SPARAD

Skriften på væggen

Hvis man ikke må skrive på væggen – hvorfor har Gud så givet os eksemplet? Sådan står der på ikke helt få vægge, ofte på lokumsvægge. Der kan også stå: *Det er noget svineri at skrive på denne væg*, eller *Denne væg udkommer snart som billigbog* eller bare: *pik og Kilroy was here*.

Det er altsammen skrevet med kuglepenn eller lynskrivere eller sprøjtemalingdsåser på vægge og mure. Det er det man kalder *graffiti*. (Ordet kommer af det italienske ord *sgraffito* der er betegnelsen for den ridseteknik, hvor man ridser igennem det ene lag puds, så der dannes et billede af det lag puds af en anden farve der ligger inden under). Disse graffiti handler om sig selv og har så at sige defineret hvad en graffito er ved at betone at det er forbudt. En graffito er en anonym, uadresseret, skriftlig meddelelse på en uautoriseret kanal, ofte en væg eller mur. Væggen eller muren er en nødvendig, men ikke tilstræk-

kelig betingelse. Det er f.eks. ikke en graffito at der på en mur står *HANDELSBANKEN*, på en anden *Cykler fjernes uden ansvar* og på en tredje *Ludvig Holberg havde her sin embedsbolig som professor ved universitetet fra den 21de juni 1740 indtil sin dødsdag den 28de januar 1754*. Kommunikationskanaler, herunder massekommunikationskanaler er nemlig privat ejendom, så det væsentlige ved en graffito er at den er sendt ad en kanal som afsenderen ikke ejer selv – enten fordi det er en anden der ejer den, eller fordi det er offentlig ejendom (og ikke udlagt til offentlig brug for kommunikation). Det er ikke selve meddelelsen der er forbudt, hverken sprogligt – *al makt tel de orblinne* – eller juridisk – (på muren til Rosenborg kaserne:) *Totalt ophør – alt skal væk*. For graffiti er altid anonyme og unddrager sig det ansvar som et forbud forudsætter. Det er kanalen der er forbudt.

Støt folkestyret - tal her!

Nogle mennesker kalder det hærværk. Det er en temmelig indsnævret synsvinkel at lægge på det; der kan selvfølgelig være husfacader der er smukkere uden denne ekstra udsmykning, men der er også altid meddelelse, udtryk for frustrerede og indestængte følelser, vid og humor, og underholdning og tidsforbriv i graffiti, og det opvejer for mig langt de uheldige sider der kan være. Grunden til at der laves graffiti er jo nemlig den at de fleste mennesker på grund af massekommunikationsmonopolerne ikke kan komme til udtryk ad andre kanaler end de forbudte. Hvis

man vil kommunikere i massemålestok, fx om politik, kan man betale en annonce i avisen, som fx denne excentriske eksildanser med for mange penge:

Nr. 5.

Niels Helveg Petersen, solidarisk med det folketing, der har bragt Danmark ud i store vanskeligheder, vil nu inddrage alle rigets gode kræfter til at frelse det. Forhåbentlig får de lov til at frelse det, uden dets tings indblanding.

J. Nørgaard, Postbox 148, Caracas 101, Venezuela.

Politiken, 28/10 83 s. 10

Man kan også komme til orde ved at skrive på væggen, eller f.eks. på et spejl på et toilet:

Hovedårsagen til at der overhovedet kan laves graffiti, dvs. meddelelser ad forbudte kanaler, det er jo dybest set at nogen har forbudt andre at bruge disse kanaler til kommunikation, kort sagt at det er en vare som kan ejes, at massekommunikere. Tænker man sig nemlig et samfund hvor alle har fri adgang til de tilgængelige massekommunikationsmidler, så ville graffiti være en logisk umulighed. Væggene og murene er altså ytringsfrihedens sidste udvej. Og det er jo meget mere effektivt at skrive med store bogstaver på Langebro i København: MER I SU - det kan ses langt

omkring når broen går op - end at stille sig op på Israels Plads, på folkets talerstol, og sige det samme - gadeskiltet er iøvrigt malet over med DET FRIE PALÆSTINA PLADSEN. Skal alle have lov til ikke blot at ytre deres mening, men også at få den massekommunikeret, kan det kun ske på væggene - som samfundet er indrettet nu. Og hvad er så mest dyrebart for os: Ytringsfriheden eller ejendomsretten?

Snyd din dansklærer - skriv på lokum

En anden grund til at graffiti er så udbredt som det er, kan være af mere psykologisk art. De fleste mennesker har i danskundervisningen i skolen - måske ved siden af nogle færdigheder i at stave og skrive - lært én ting, nemlig den at de ikke skal tro at de kan skrive. Den næsten eneherkende undervisningspraksis med at lave røde streger under fejlene får eleverne til at opleve skriftlig fremstilling som en aktivitet, der kun kan have én kvalitet, nemlig at være mere eller mindre ukorrekt. Derved opbygges der i de fleste elever en psykologisk størrelse der svarer til Freuds over-

jeg, som censurerer, ikke adfærden i almindelighed, men kun det at skrive. Man kunne kalde denne instans Den Store Dansklærer, den dårlige samvittighed der altid dukker op hos folk: Er det nu korrekt, det jeg skriver, hvad ville min dansklærer have sagt til det, bliver jeg nu til grin?

Graffiti er nu en måde at snyde Den Store Dansklærer på. Den Store Dansklærer kan nemlig ikke komme med ind på lokummet, og går ikke rundt om natten på gaderne. Anonymiteten sikrer graffitiisten mod kritik af at der er fejl. Ja der kan ligefrem ligge en hemmelig fryd i at lave fejl i graffiti-teksten:

NED MED
FASISMEN

-Op med danskundervisningen!

Eller:

HAPLOGI NU *altid to graf*

(En haplogi er bortfaldet af den ene af to enslydende sammenstødende lyd eller stavelser, fx *alkoholdig* af *alkoholholdig*.) Graffiti omgår altså ikke blot de ydre forbud og begrænsninger af yttringsfriheden, men også den indre selv-

censur, samvittigheden og kulturens fernis. Derfor er det der kommer frem på væggene også ofte om emner der ellers er tabu: sex, lort, religion og psykisk sygdom:

bliv lesbisk for din nabo
BLIV LESBISK FOR DIN MOR
Bliv lesbisk for din leone.

STIL LØKT!
100 000 000 FLUER!
KAN IKKE TAGE FEJL.

dash et godt
smager af smag

det første jeg vil sige
om Gud - det er at
hun er sød

for var jeg indbildsk - nu er jeg færdigkommen

NED MED DE FEJLFARVEDE!

de er egge rødt - for far er rødt

FÅ MUSIK TIL ARBEJDET -
stjal i irma.

Det er jo heller ikke så mærkeligt at netop menneskets afsondringer og forplantningsorganer falder graffitisterne i tankerne netop på wc'erne, det er jo oftest kun her de kommer frem i dagens lys. De er ofte blevet fortrængt fra bevidstheden af Den Store Dansklærers gode ven Overjeg'et; snyder vi den ene, kan vi lige så godt snyde den anden med det samme.

FESTUS HIC FUITUIT CUM SODALIBUS

Mange har sikkert en fornemmelse af at graffiti er noget der i den senere tid er kommet fra Amerika, som så meget andet. Det er de indskrifter vi ser i Danmark nok også til en vis grad, men selve det at lave graffiti er så gammelt som mennesket. Der er meget der tyder på at

genren graffiti ikke blot er ældre end 2. verdenskrig, men ganske simpelt er den ældste genre overhovedet. Hulemalerierne i Altamira i Spanien og Lascaux i Frankrig, fra 30.000 f. Kr. er jo unægteligt skriftlige meddelelser på vægge eller mure. Spørgsmålet er så blot om kanalen har været autoriseret som kommunikationskanal eller ej. Og netop utilgængeligheden af de huler billederne er malet på og den kendsgerning at hulerne ellers ikke viser spor af at have været brugt til beboelse eller noget andet, dette tyder på at hulemalerne har malet under lignende forhold som nutidens graffitiister, under stadig angst og på trods af højere magter.

Verdenshistoriens berømteste graffiti er nok den som Guds finger skrev på væggen, ganske uautoriseret, hos kong Belsazzar, og som er beskrevet i Daniels bog kap 5:

5.5: Men i samme stund viste der sig fingre af menneskehånd, som skrev på væggens kalk i Kongens palads over for lysestagen, og kongen så hånden som skrev. (...)

5.25: Og således lyder skriften: Mené mené, tekel ufarsîn! Og ordene skal tydes således: Mené betyder: Gud har talt dit riges dage og gjort ende derpå. Tekél betyder: Du er vejjet på vægten og fundet for let. Perés (samme ord som ufarsin) betyder: Dit rige er delt og givet til Medien og Persien.

Der er mange af graffitiens væsentligste egenskaber beskrevet i disse linier. Afsenderen er anonym, men det øger kun frykten hos autoriteterne, for de ved at det er deres autoritet der trues. Meddelelsen er skrevet uadresseret på væggen, men dem der føler sig ramt er

de virkelige adressater. Teksten er ikke umiddelbart til at forstå for de uindviede, og de indviede hører til blandt samfundets udskud (det var kun Daniel, som var fange hos kongen, der kunne tyde ordene). Teksten er en trussel mod den herskende orden, ikke blot ved at bruge uautoriserede kanaler, men også i indholdet.

Den næste væsentlige station i graffitiens historie er nok Pompeji, som blev begravet i lava og aske fra Vesuv år 79. Her har man nemlig ikke blot bevaret de officielle vægudsmykninger, men også de uprofessionelle skriblerier som er skrevet oven på det officielle. Der kunne fx på en mur stå: *festus hic fuit cum sodalibus* oversat: *Festus har sammen med vennerne kneppet her*, og på en anden: *admiror paries te non cecidisse ruinis qvo tot scriptorum taedia sustineas*, oversat: *jeg beundrer dig mur, at du ikke er faldet i ruiner, du bærer så mange skribenters afskyeligheder*. Allerede dengang handlede mange graffiti om dette at skrive graffiti, som denne der har været brugt uafbrudt i 2000 år: *Alle skriver her på væggen, undtagen mig*.

Hen igennem Europas middelalder er der masser af graffiti, og den hyppigste er selvfølgelig den at folk har indridset deres navne, på væggen i fangekælderen, på muren i tårnet osv.

Mere interessant er den nyskabelse som lokumsvers udgør. Ikke blot indridses et navn, men der skrives også på versefodder og med rim:

En lokumsdigter blandt poeter
Er som et røvhul blandt trompeter.

Her i dette rige
er vi alle lige
Mester, svend og lægdomsmand
skider i den samme spand.

I. SPOTKRUCIFIKSET FRA KEJSERPALADSET PAA PALATINERHØJEN
I Rom. Der står: Alexamenos dyrker sin gud.

Hånd i hånd
hånd i den
den i hånd
den i den.

To for kys og to for slik
to fordi jeg holdt din pik
Tolv for fire gange fisse
Betalt. Louise.

Regning fra en luder.

Sidste kapitel af graffitiens historie
sprayes som udsmykning af under-
grundsbanen i New York. For nogle år
siden – det er vist ved at være på retur –
var alle tog i New Yorks undergrunds-
bane overmalet i de festligste farver
over det hele, man kunne ikke engang
se ud ad vinduerne eller se på rutepla-
nerne eller noget som helst. Det var sto-
re børn der med spraymaling havde ma-
let deres – ikke navne eller forbogsta-
ver, men deres dæknavne eller identifi-
kationsmærker på vognene om natten.
Det var (er) farligt og forbudt, så det
var noget af en manddomsprøve at få
sat sit mærke på så mange vogne som
muligt. Det skulle være håndværks-
mæssigt udført med så mange forskelli-
ge farver, så mange stjerner og løvefød-
der som de andre gange; et mindre ud-
styret navnetræk ville være en falliter-
klæring. Og hvad var så skønnere end

at stå på stationen og se sit mærke kom-
me kørende, jo oftere des bedre. Der
står ingenting. Ingen kan forstå det, an-
dre end dem der kan genkende tegnene.
Mærkerne kan så gå i arv fra generati-
on til generation og fx hedde CAY,
CAY II, CAY III osv. En af grundene
til denne kulturs forfald var nok den at
de bedste af disse undergrundsmalere
blev anset for at være ægte kunstnere,
togvæggene begyndte at udkomme som
kunstbøger med silketryk, og drengene
blev sat til at udsmykke hele vægge for
store summer. Skriverierne holdt op
med at være graffiti fordi kanalen blev
autoriseret.

Anarki eller kaos

Man kan inddele graffiti i grupper på
flere forskellige grundlag: deres place-
ring (inde eller ude), deres indhold (po-
litiske, gruppetegn eller vittige) og deres
originalitet.

Graffiti der er skrevet på lokummer
har en helt anden funktion end dem der
er skrevet på mure i byen. Det er jo
nemlig helt sikkert at skrive på lokum-
met, der er man alene, mens der er en
vis fare for at blive opdaget og pågrebet
når man maler på en mur. Indegraffiti
er således spontan filosofien over ver-
den og dens grænser, mens udegraffiti
er velplanlagt aktion med sociale mål.

Et par eksempler på indegraffiti:

EN UNORMAL ~~ERE~~AKTION
ER EN NORMAL REAKTION
I ET UNORMALT SAMFUND

STIK KLASSEKAMPEN
SKRAT OP : AKTION

MARX-PASCI-
stik pis.
↑
DEFINER PIS!

NU → Mod hvad min dreng?

STAVNING
ELLER KAOS

Og et par eksempler på udegraffiti:

KNUS SUPER MAGT VÆLDET
DANEFÆRD

gerne
FNL VIL SEJRE

Ⓐnarki eller kaos.

INDRE REVOLUTION
DANEFÆRD

Begge typer er selvfølgelig præget af at det ikke er helt let at skrive på vægge eller mure. Der kræves en kort og fyndig formulering hvor alt rummes i et par ord. Man får det der kaldes en lapi-

darisk stil, en stil der er passende til at indhugge i sten. Men indegraffitisten har alligevel flere muligheder. Der er tid til at blive poetisk, til citater og henvisninger, og til at lade tanken udfolde sig.

Karakteristisk for indegraffiti er også dette at det ene er kommentar for det andet, og baggrund for det tredje. Især små forandringer med stor virkning er yndede: fx *reaktion* til *erektion*.

Udegraffiti er en tand kortere og derfor ofte reduceret til mystiske tegn og gerninger, som ofte kun forstås af de indviede. ANARKI ELLER KAOS er næppe helt forståelig for de fleste, for *anarki* betyder jo ganske simpelt for mange mennesker præcis det samme som *kaos*, og hele udtrykket betyder så nærmest: *bandit eller røver*. Men det var slet ikke ment sådan af den anarkist der skrev det – hvis det nu var en anarkist der skrev det, og ikke bare en yderligtgående desorientalsk medløber. Det var ment således at alt det styre man har nu, opfattes som kaotisk; og det eneste alternativ til dette kaos, det er den mest udviklede og raffinerede styreform, den uden noget herredømme: anarkiet. Men som sagt, kun de indviede forstår det. Hvis de indviede overhovedet kan holde styr på hvem de er. Fx går mange store børn rundt og mener at dobbeltkrydset

~~XX~~ betyder børnemagt, mens yngre voksne mener at det betyder dobbeltanarki, nemlig to a'er oven i hinanden, det ene på hovedet. Mange ved nok at er et BZ-tegn og at betyder antiatomvåben, men det er også klart at der er mange der piller ved den dybere mening fx:

Y-fronts
prevent
fall out.

USA ud af EL SALVADOR

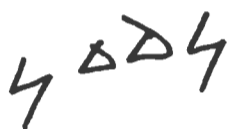
Nogle graffiti er overvejende politiske. De er somme tider skrevet med skabelon og de står utallige steder rundt på

byens mure: *Væk med atomraketterne, kvindekamp er klassekamp, KLOR = MORD, hæng Weide, LEVE ALBANEN.*

Andre er overvejende musikalske, dvs. det er navnet på et band:

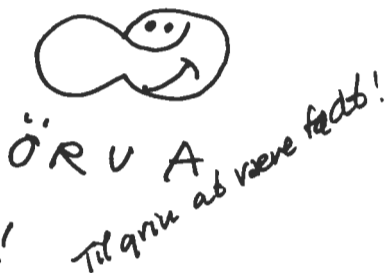
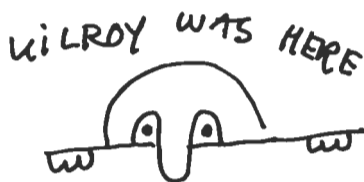
KRAFTWERK
PINK FLOYD
Dead Kennedy's
The Ecstasy Band
soblim stop
KISS
we hate you
discolids
NO FUN NO FUTURE
ANTI NOWHERE LEAGUE
MAFIA
Night of the Living Dead
THE WALL
QUEEN
& SPARAD
BAND

Funktionen af sådanne graffiti nærmer sig den som initialerne i New Yorks undergrund har. De skal ikke meddele noget til nogen som ikke ved det i forvejen, og det er også plat umuligt at se det hvis man ikke lige ved det. Men byens samlede graffiti af denne art udgør nok en slags barometer for hvilke orkestre der har flest fans på et givet tidspunkt. Tilhængerne kæmper om at dominere gade- og lokumbilledet, og en af de mest dominerende er nok:

Beslægtet med navnene på musikgrupper er de faste mærker som markerer grupper eller tilhører til en bestemt

form for undergrund; mest almindelig er Kilroy og Örvå:

don't turn around!
kilroy is here

Forklaringen står på væggen af en tunnel under Borgmester Christiansensgade i Sydhavns kvarteret i København: *Kilroy was here. Kilroy kontrollerede krigsskibe i den amerikanske flåde. For at markere at han havde været der, skrev han: Kilroy was here. Soldater som skrev det efter bragte det med sig til toiletter i Europa og således blev hans navn mere kendt end nogen generals.*

NEKROFILE FOR AKTIV DØDSHJÆLP

De bedste graffiti er de vittige. Humoren er ofte i graffiti – på grund af den lapidariske stil – betydelig mere kon-

centreret end i en almindelig dåsevittighed som fortæller mundtligt blandt folk. Prototypen på graffitigheden er nok det klassiske løgnerparadoks. Det går i korthed ud på at en person siger: jeg lyver. Men hvis det så er løgn at hun lyver, så taler hun jo sandt, og hvis det så er sandt at hun lyver, så er det jo løgn at hun lyver osv. Et paradoks kan således defineres som en modsigelse der følger korrekt af konsistente præmisser, og det skyldes altid at et sprogligt formuleret udsagn henviser til sig selv og derved ophæver sin egen gyldighed, herunder ophævelsen af egen gyldighed. På murene kan denne teknik varieres på utallige måder:

GUD VÆR
ATRIEMEN
Kostalgi er ikke hvad det her vout ...der står her!
LYDEXI
LYSDEXI
NEKROFIEN LEVE!
JEG LIVER
IKKE VARE
PARANOID
HVIS FOLK
LIVER
TERMIN
FØR KUNNE JEG ALDRIG
GENNEMFØRE NOGET -
MEN DET KAN

PRÆDESTINATIONEN VAR
DØMT TIL AT MISLYKKE SIG FRA
BEGYNDELSEN.

LAD OS HOLDE
PÅ OLDSKAMMEN
I FAMILIEN

du har
fyldt
og
du har
fyldt
og
du har
fyldt
og

Før var jeg en
varulv men det
er jeg ikke
niiiiiiiiiiiiiiiiiiii

KILROY WAS HERE!
He's a lie. I was
never here.

BEKÆ
NEDSK

MAN SVAR ALTID
OVER VEJE -
ELLER SVAR
MAN?

Er du Schizofren?
HVEM AF OS?

Jeg vil vedde på
at jeg kan løbe op
at spille.

Min mindesvaghedskompleks er
ikke så stor som dine.
NØL NU!

Dybden i alle denne type graffitighe-
der er egentlig uudgrundelig. I det om-
fang vores virkelighedsopfattelse er
bundet til at vi kan formulere os om
verdens virkelighed i sproget, er den
slags sprogselv-mord også rystende for

vores opfattelse af selve virkeligheden.
Hvad er egentlig virkeligt, når menne-
skelige ytringer ikke er ytringer?

Andre er blot morsomme, poetiske,
selvmodsigende eller tvetydige formu-
ringer om noget af verden:

På den måde kan man kæde med alle
nedsat pubertetsalderen!

ATATISK SAMFUND'S FORRIGE
MØDE FORRIGE TIRSDAG
ER LIGE BUENEFYST

VERPEN ER FRA
ANRWI NU
Baby love me,
so do I
- total senere.

NED MED TYNDDELIVER
HELE VERDEN RUNDT!
At kæmpe for fred
ersom og balle for
Jomfruelighed.

SHIT POLITIK
SHIT MÆSKHED
SHIT MORAL
SHIT KULTUR
SHIT RELIGION
SHIT LØG
SHIT LØG
SHIT LØG
SHIT LØG

Vi er de børn
vores forældre
advarede os
imod

En kvinde uden en
mand
er som en fiske uden
en cykel.

Teknikken er den samme som i alle andre vittigheder, og mangfoldigheden er så stor så den ikke kan kommenteres nu og her.

DANSK GRAFFITY LAUG

Kun et fåtal af alle graffiti er originale. Langt de fleste er skrevet af efter andre graffiti. Nogle mennesker optræder nærmest som kolportører af denne litteratur når de rejser rundt i byen, i landet og i verden. I den senere tid er der udkommet ikke helt få trykte samlinger af graffiti både på engelsk og dansk, og på nogle velegnede vægge, især i tunneler, kan man se alle de klassiske graffiti skrevet, ikke blot de samme som står i bøgerne, men også i samme rækkefølge som i bøgerne.

Andre graffiti er blevet mangfoldiggjort af ophavsfolkene fra begyndelsen. Fx blev der over hele København malet i hundredevis af kopier af – DANE-

FÆRD-indskrifterne på én nat: *Knus supermagtvældet* – DANEFÆRD, *feminin kraft* – DANEFÆRD, *indre revolution* – DANEFÆRD. Det var samme sprøjtemaling over det hele, så det var vel en planlagt trykkeproces, der skete her. Det interessante var så hvor hurtigt indskrifterne forsvandt igen – graffitiernes udbredelse afhænger af hvor længe de kan ses. På HANDELSBANKEN blev indskriften fjernet inden kl. 10 om formiddagen, på fjernsynsforretningen tog det et par dage, på tøjforretningen et par måneder, og på Nationalmuseets kolonnade vil det sikkert blive stående de næste tusind år.

Der findes dog én form for originalitet i graffitierne – en form som er helt enestående for genren – nemlig den totalt dementerende minimale tilføjelse med en anden håndskrift. Her sprudler viddet med en sådan hast at man får tilid til dansk kultur:

FREE WOMEN!
- where?

ADJUNKTER
FAR
FRED

I'll give my left Penis to be normal!
ARE YOU SURE THAT'S THE RIGHT ONE?
And what about the one that's left?

MAKE LOVE
NOT WAR
Get married,
do both!

UD AF ANGOLA!
Luan e hum?

DE FØRSTE 3
MINUTTER I LIVET KAN
VÆRE VIRKELIGT FÆRLIGE.
Så sidse 3 af dem i den
næste time

Ole Togeby, f. 1947,
lektor i dansk sprog,
Københavns Universitet

BØSSER BOLLER TØEST alone

JESUS KOMMER.
Hvis han husker at
slippe i vandse

THE HAARDER THEY COME
THE SOONER THEY SCHLÜTTER

MELODIG IND I DUK
DER FINDES DE STØRSTE RØDVULLER

Jamm... hvad lyder det nå
det er... snakkende
infektion i

NED MED DET
RØDE
Goca Colonialismen

DANMARK

JORDEN UD AF SØLSYSTEMET

**UD AF
EF.**

Jeg elsker
DU MENER piger

Hvad med alle os piger?

we will all
go together
when we go
A' GO GO

HVIS PAVEN VAR GRAVID
VILLE ABORT VÆRE HELDIG

HVIS LØRE VAR GULD
VILLE DE FATIGE
BØRNE FØDT UDEN
RØDVUL.
buddu lov, buddu lov
Hul i revnen har
man dag

LEDERE ER OG BLIVER LEDERE

Dine politiet
bliv masouit

CHAPTTOUR
HANDS

AND JUMP FOR TOY
I WAS HERE BEFORE
DON'T SAY IT,
SPRAY IT!

Onani hæmmer væksten